

(Onderstaand lemma zal opgenomen worden in het Vrijzinnig Handlexicon dat in voorbereiding is. Gaarne niet vermenigvuldigen of verspreide: slechts voor gebruik van deelnemers aan het Open College “Postmodern Belijden. Augustinus voor vrijzinnigen”, juni 2020, VU-Doopsgezind Seminarium.)

Theopoetica

Uitingen van heilige vertelbaarheid

Een goedkope religiekritiek gaat ervan uit dat religieuze vertellingen beoordeeld moeten worden op een feitelijk niveau. Wat waar is, correspondeert met de feiten. Zo niet, dan hebben we van doen met onwaarheid en leugen. Als dus in de Bijbel staat dat de zondvloed alle hoge bergen onder de hemel bedekte (Genesis 7), of dat het Volk Israël door de Rode Zee ging (Ex 14), of dat Ananias en Sapphira dood neervielen toen Petrus ze vermaande (Hand 5), is dit óf inderdaad zo gebeurd, óf het is simpelweg onzin. En, zo dezelfde critici, daar het natuurlijk niet zo gebeurd is, is het allemaal onzin. Veel gelovigen zien geen andere optie dan hierin in principe mee te gaan: De Bijbel is voor gelovigen géén onzin, dus moeten we wel accepteren dat het allemaal zo gebeurd is. Dit is voor vrijzinnigen geen optie.

Feitelijke, historische waarheid is niet de enige manier waarop vertellingen waarheid kunnen bevatten, laat staan de spannendste. Het zou een nogal lompe benadering zijn Homerus, Shakespeare of Vondel als onzin te beschrijven omdat hun werk niet met de historische feiten overeenstemt. Bij literatuur en poëzie kunnen we dit vrij makkelijk zien: ze kunnen waar zijn als ze iets aanspreken, bij de lezer iets losmaken, tot een dieper inzicht voeren. In literatuur en poëzie is waarheid geen kwestie van gortdroge feiten, maar van wat er in de vertelling *gebeurt* en hoe dit raadselachtige “gebeuren” ons ertoe kan brengen onszelf en elkaar als mensen beter te begrijpen.

De *theopoetica*, de “dichtkunst van God,” is een stroming binnen de theologie die draait om de gedachte dat de waarheid van religieuze taal meer met die van literatuur en poëzie te maken heeft dan we vaak denken, en dat dit beeldende, evocatieve, raadselachtige aan religieuze taal veel meer aandacht moet krijgen. Gechargeerd gezegd komt op de plaats van een *theologie* die probeert te zeggen hoe het allemaal zit bij *theopoetica* een vorm van reflectie die een veelheid aan creatieve uitingen centraal stelt en deze niet probeert te reduceren. Volgens de Quaker theoloog L. Callid Keefe-Perry gaat het om “een acceptatie van cognitieve onzekerheid over God, een onwil deze onzekerheid onnodig te proberen uit te bannen, en desalniettemin een nadruk op actie en creatieve uiting. [Theopoetica] suggereert ook dat wanneer het stof is neergedaald nadat er dingen in naam van God zijn gezegd en gedaan, de nodige bezinning en interpretatie grondvest moeten zijn in dialoog en uitgevoerd moet worden met een hermeneutiek van gastvrijheid en nederigheid.”

Met andere woorden: Als het om God gaat, schieten alle woorden en verhalen te kort. Dat hoeft ons echter niet tot stilte te manen: het kan ons juist aanmoedigen de onstuimige belofte van God met veel verschillende vreemde, ongelofelijke, bekorende woorden en verhalen ons voor te stellen. De *onuitsprekelijkheid* van de Eeuwige leidt zo tot nooit aflatende *vertelbaarheid*. Uit deze spanning tussen bescheidenheid en creatieve spreekvaardigheid komen telkens nieuwe interpretaties, herzieningen en nieuwe fantastische verhalen voort.

De theoloog Catherine Keller (> Procestheologie) in haar *Cloud of the Impossible: Negative Theology and Planetary Entanglement* (2015) tekent theopoetica als het spreken van (door én over) God met “gepaste on/mogelijkheid.” In de woorden van de katholieke filosoof John Caputo (> Zwakke Theologie) gaat het bij theopoetica om “het inzetten van verschillende discursieve middelen om een gebeurtenis woorden te geven ... zonder te beweren dat men het geheim kent, de code, de regel die gebeurtenissen regelt.” Hebben we eenmaal het onstuimige en fascinerende van religieuze vertellingen ingezien, dan verandert ook het theologische denken en spreken. Theologie wordt zelf theopoetica: denken en spreken zonder ooit definitief in woorden te kunnen vatten wat ons beweegt.

De betekenislaag van theopoetica die het element van “maken” of “vormen” (Grieks: *poiesis*) benadrukt wordt door denkers als Richard Kearney (>Anatheïsme) en in de procestheologie (>Kaufman; >Procestheologie) verwerkt. De Eeuwige beweegt zich *in* de wereld en in dit nog onvoltooide “worden” is ook de menselijke deelname verlangd. Door onze creatieve en religieuze praktijk, door verhalen en liturgie maar ook in geleefde gastvrijheid en solidariteit met de gehele schepping, maken we dat God in de wereld vorm aanneemt, en nemen we op onze beurt deel aan Gods voortdurende vormgeving en hernieuwing van het universum. Met de verwante voorstelling van de wereld als het “lichaam van God” maakte Sallie McFague al in de jaren ‘80 furore.

Als we religieuze teksten lezen of aan rituelen deelnemen, is het zaak dit zo te doen dat het onzekere, marginale, ontelbaar veelduidige erin tot uiting komt, zo dat niet wij het begrijpen, maar dat het ons grijpt (Phil 3:12). We doen recht aan de religieuze rijkdom door elke verzoeking van eenduidige interpretatie te weerstaan, en door een nooit voltooibare veelheid van interpretaties te omarmen. Theopoetica moedigt aan tot een vrije, creatieve omgang met religieuze tradities (>originaliteit); ze propageert tegelijk een praktijk die verantwoordelijkheid (<), ethiek en ecologie (>) serieus neemt. Ze biedt een vrijzinnige toegang tot religieuze traditie en moedigt aan tot verbeelding (>), om zo God in de wereld telkens nieuwe gestalten te geven.

Marius van Hoogstraten

Verder lezen

Rick Benjamins *Catherine Keller's Constructieve Theologie*. Middelburg: Skandalon, 2017.

L. Callid Keefe-Perry *Way to Water: A Theopoetics Primer*. Eugene, OR: Cascade Book, 2014.

Catherine Keller “Theopoetics: A Becoming History”, in: Richrad Kearney, Matthew Clemente *The Art of Anatheïsme*. London/ New York: Rowman & Littlefield, 2018, pp. 29-42.

Sallie McFague *Modellen voor God. Nieuwe theologie in een bedreigde wereld*. Amersfoort/Leuven: De Horstink, 1990.